

ŞERH-i DÎVÂN-I SULTAN SELÎM-İ EVVEL*

Beyza TERZİ**

Seda AYDIN***

ÖZET

Şerhler, bir ilim dalında meşhur olmuş metinlerin ve bu metinlerdeki kapalı ifadelerin açıklandığı eserlerdir. Selçuklu Devleti döneminde başlayan tercüme ve şerh faaliyetlerine Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra daha fazla önem verilmiştir. Bu sebeple Türk edebiyatında Arapça, Farsça ve Türkçe eserler, özellikle XIV ve XV. yüzyıldan sonra şerh edilmeye başlanmıştır. XVI. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyıla kadar şerh geleneği büyük ölçüde gelişmiş; XVIII. yüzyıla gelindiğinde yapılan şerhlerin sayısı artmıştır. XIX. yüzyılda siyasi ve sosyal alanda yaşanan değişimler sebebiyle şerhler sayıca azalmışsa da şerh geleneği varlığını devam ettirmiştir. Şerh geleneği içinde dîvân şerhleri önemli bir yer tutmaktadır. Türk edebiyatında daha çok Arapça ve Farsça dîvânlar şerh edilmiştir. Şerh edilen dîvânlardan biri de Selîmi mahlasıyla şiirler kaleme alan Sultan Selîm-i Evvel (1512-1520)'in Farsça Dîvân'ıdır. Bu eser, XIX. yüzyılda Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi (ö. 1316/1898) tarafından Destâvîz-i Dâniş adıyla şerh edilmiştir. Çalışmada, Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Destâvîz-i Dâniş adını verdiği Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi, Destâvîz-i Dâniş, Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel, Selîmî, Dîvân, klâsik Türk edebiyatı.

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.12.2018 / Kabul Tarihi: 17.03.2019.

Çalışma, Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. I-180) ve Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180-366) adlı yüksek lisans tez çalışmalarından hareketle oluşturulmuştur.

** Doktora öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / beyzaterzi@yahoo.com.tr

*** Arş. Gör., İstinye Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / saydin@istinye.edu.tr

Giriş

Kaynaklarda “Selîm Şâh” olarak geçen Osmanlı Devleti’nin dokuzuncu padişahı Sultan Selîm, mizacının sertliği sebebiyle “Yavuz” lakabıyla anılmıştır.¹ Sekiz yıl gibi kısa bir sürede yaptığı seferlerle imparatorluğun sınırlarını önemli ölçüde genişleten Sultan, ilim, kültür ve edebiyat ile bağını hiç koparmamıştır. Şehzadeliginden ölümüne kadar âlim ve şairleri himaye etmiş, katıldığı seferlerde onları yanından ayırmamıştır.² Savaşlara gidip gelirken yollarda geçen zamanın büyük bir kısmını şiire, ilme; şair ve âlimlerle sohbeteye ayıran Sultan Selîm, sefer esnasında yanındaki âlimlere fethedeceği ülkenin tarihini ve coğrafyasını öğrenmek için eserler de tercüme ettirmiştir.³

Sultan Selîm, kısa süren saltanatı boyunca yalnızca siyasi başarılar elde etmemiş; Osmanlı coğrafyasında şiir ve sanatın yayılmasına da önem vermiştir. Fethettiği ülkelerdeki âlim ve sanatkarları beraberinde İstanbul’a getirerek himayesi altına almış ve Osmanlı ülkesinde sanatın gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁴ Kendisi de Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkim olan Sultan Selîm, Fars şiiri ve edebiyatı ile özellikle ilgilenmiştir. Hatta Selîmî mahlasıyla yazdığı Farsça şiirlerini bir dîvânda toplamıştır.

Sultan Selîm’in tek eseri Farsça kaleme aldığı *Dîvân*’ıdır. Bunun yanında bazı Türkçe şiirlerinin varlığı söz konusudur.⁵ Sultan Selîm’in

¹ Feridun Emecen, “Selim I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 407.

² Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, 207.

³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971, I, 566.

⁴ Haluk İpekten, *a.g.e.*, 60.

⁵ Sultan Selîm’in Türkçe şiirleri ile ilgili bir öğretim üyeliği tezi ve bir de makale mevcuttur. Öğretim üyeliği tezi için bkz. Hüsrev Subaşı, *Yavuz Sultan Selim’in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982. Makale için bkz. M. Fatih Köksal, “Yavuz Sultan Selim’in Türkçe Şiirleri”, *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, Ed. Ahmet Kartal-M. Mahur Tulum, Sivrihisar Belediyesi, İstanbul 2017, 485-547. Anadolu sahasında ilk tezkire yazarı Sehî Bey, eserinde Sultan Selim için “gerçi ‘avâmü’n-nâs anlara Türkî eş’âr isnâd ederler ammâ anlar asla Türkî şi’r dememişlerdir küll-i eş’ârı anların Pârsîdür dîvânlarında bir Türkî sözleri yok” diyerek hiç Türkçe şiiri olmadığını söylemiştir.

Dîvân'ının birçok yazma nüshası bulunmaktadır.⁶ Eser, II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde iki defa basılmıştır. İlk baskı, h.1306/m.1888-89 yılında Hüseyin Hüsnü tarafından *Dîvân-ı Yavuz Sultan Selîm* adıyla yapılmıştır. Eserde 2 münâcât, 2 na't-i nebevî ve 102 gazel yer almaktadır.⁷ İkinci baskı, 1904 yılında Alman imparatoru II. Wilhelm adına II. Abdülhamid (1876-1909)'e hediye edilmek üzere Paul Horn tarafından Berlin'de yapılmıştır. Eserde, 2 kasîde, 2 tevhîd, 2 na't ve 298 gazel bulunmaktadır.⁸

Sultan Selîm'in Farsça şiirleri üzerine iki tercüme yapılmıştır. Bunlardan ilki, h.1308/m.1890-91 yılında Şeyh Vasfî tarafından kaleme alınan *Bârîka* adlı eserdir.⁹ *Bârîka*, iki bölümden oluşmaktadır. *Yavuz Sultan Selîm'in Eş'ârıyla Tercümelere* adlı ilk bölümde Sultan Selîm'e ait 166 beyit ve bunların tercümesi; *Mısrâ'lar* adlı ikinci bölümde 12 mısra ve bunların tercümesi yer alır.¹⁰ İkinci çalışma, 1946 yılında Ali Nihat Tarlan tarafından

Bkz. Günay Kut, *Heşt Bihişt The Tezkire By Sehi Beg*, Harvard Üniversitesi, Cambridge 1978, 104. Latîfi ise *Tezkire*'sinde "zebân-ı Türkîde eş'ârı gâyetde kalîl ü nâdirdür anların nâmına esnâ-i nâsda okınan Türkî eş'ârın ekseri 'avâmü'n-nâsun iftirâsı ve isnâdîdur" diyerek Türkçe şiirlerinin çok az olduğunu ifade etmiş ve ona isnad edilen şiirlerin çoğunun ona ait olmadığına dikkat çekmiştir. Bkz. Rıdvan Canım, *Latîfi Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsratü'n-Nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000, 151.

⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü Kitaplığı 507, 737, 738; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu 2077, 2078; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 3422; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 3830; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 3630; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Lala İsmail Efendi Koleksiyonu 449; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşit Efendi Koleksiyonu 762; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar 929, 1016, 1330, 1331, 1607 ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Farsi 324 numarada kayıtlı nüshalar bunlardan bazılarıdır.

⁷ Bkz. Hüseyin Hüsnü, *Divan-ı Yavuz Sultan Selîm*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1306.

⁸ Bkz. Paul Horn (haz.), *Dîvân-ı Selîmî*, Berlin Devlet Matbaası, Berlin, 1904.

⁹ Bkz. Şeyh Vasfî, *Bârîka*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1308.

¹⁰ *Bârîka* üzerine yazılmış iki kitap ve bir makale bulunmaktadır. Kitaplar için bkz. Filiz Kalyon, *Yavuz Sultan Selîm'in Şiirlerinden Seçmeler Bârîka*, Berikan, Ankara 2015. Bkz. Gökhan Gökmen, *Bârîka Yavuz Sultan Selîm'in Farsça Seçme Şiirleri ve Türkçe Tercümelere*, Büyüyenay, İstanbul 2015. Makale için bkz. Hasan Gültekin, "Yavuz Sultan Selîm'in Farsça Beyitleriyle Tercümelere", *Turkish Studies*, 10/8, Ankara 2015, 1217-1246.

Yavuz Sultan Selîm Divanı adıyla kaleme alınan tercümedir.¹¹ Tarlan, bu çalışmasında *Dîvân*'ın Berlin baskısını esas almıştır.¹²

Sultan Selîm'in Farsça şiirleri üzerine şerh çalışması da bulunmaktadır. Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi tarafından h.1313/m.1896 yılında kaleme alınan *Destâvîz-i Dâniş* adlı eserde, *Dîvân*'ın Hüseyin Hüsnü tarafından hazırlanan İstanbul baskısını esas alınmıştır.¹³

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi

Kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Dâniş Ahmed Efendi, Manastır'da doğmuş ve ilk eğitimini burada almıştır.¹⁴ Eğitimine İstanbul'da devam eden Dâniş Ahmed Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra Manastır'a dönmüş ve burada müderrislik yapmaya başlamıştır. Hayatını eser yazarak idame ettiren Ahmed Efendi, h. 1316/m.1898-99'da Manastır'da vefat etmiştir. Kaynaklarda mezarının Çilekli karakolu tarafından Pirlepe'ye giden caddede olduğu geçmektedir.¹⁵

Ahmed Efendi'nin eserlerinden hareketle iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği anlaşılmaktadır. 1314 yılında kaleme aldığı *Makâmât-ı Edebiyye* adlı eser, h.516/m.1122 yılında vefat etmiş meşhur Arap âlimi Harîrî'nin *Makâmât* adlı eserinin şerhidir.¹⁶ Ahmed Efendi, şârihliğinin yanında aynı zamanda şair olup Dâniş mahlasıyla şiirler kaleme almıştır. Kaynaklarda bir

¹¹ Bkz. Ali Nihad Tarlan, *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.

¹² Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, 6.

¹³ Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin şerhi üzerine yapılan yüksek lisans tez çalışmaları bulunmaktadır. Bkz. Beyza Terzi, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 1-180)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016. Bkz. Seda Aydın, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selîm Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180-366)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

¹⁴ Cemil Paşa, Esad Bey, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, haz. Özen Tok, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, V, 42.

¹⁵ Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul, I, 304.

¹⁶ Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin *Makâmât* şerhi üzerine doktora tez çalışması bulunmaktadır. Bkz. Seda Aydın, *Türk Edebiyatında Makâmât-ı Harîrî ve Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, devam ediyor.

Dîvânçe'si olduğu söyleniyorsa da eser, henüz ele geçmemiştir.¹⁷ Ele geçmeyen bir diğer eseri de, *Mecmû'a-i Kavâ'id-i Fârsiyye*'dir. Çalışmanın konusu olan ve kaynaklarda *Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel* olarak geçen eserine Dâniş Ahmed Efendi, *Destâvîz-i Dâniş* adını vermiştir. Destâvîz, "bir şahsın iddiasını ispata vesile olarak getirdiği ve güvendiği her şey, küçük armağan"¹⁸ anlamına gelen Farsça bir kelimedir. Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi, *Destâvîz-i Dâniş*'in mukaddimesinde eserin yazılma sebebini "Fârsîye heveskâr bulunanlar müstefid olsunlar" diye açıklamış ve bu eserini Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)'e sunduğunu ifade etmiştir.¹⁹

Destâvîz-i Dâniş

Destâvîz-i Dâniş'in 3'ü yurt içi 1'i yurt dışında olmak üzere toplam dört nüshası bulunur. Yurt içinde İstanbul ve Ankara'daki nüshaların buldukları kütüphanelerin ismi ve katalog numaraları şöyledir: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 4709; Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 3293 ve Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8511. Yurt dışındaki yazma ise Makedonya Üniversitesi'nin kütüphanesinde OMCT III/5 numarasıyla kayıtlıdır.²⁰

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Kataloğu'nda eser, *Destâvîz-i Dâniş* ismiyle geçer. Katalog fişinde şârih hakkında bilgi verilmemiştir. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 3293 numaralı nüshanın ismi ise Destaviz; yazar adı da hatalı olarak Hüseyin Dâniş şeklinde belirtilmiştir. Yine aynı kütüphanede 06 Mil Yz A 8511 numaralı nüshada eser hatalı olarak Yavuz Divanı'nın bir nüshası gibi kaydedilmiştir. Makedonya Kütüphanelerindeki OMCT III/5 numaralı nüsha ise Türkçe Yazma Eserler Kataloğu'nda Oriental Manuscript Turk başlığı altında "Yavuz Sultan Selîm Han'ın Dîvân-ı Belâgat-unvânının Şerhi (Farsça Tercüme)" şeklinde kayıtlıdır.

¹⁷ Cemil Paşa, *a.g.e.*, 42.

¹⁸ Ziya Şükûn, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1894, II, 894.

¹⁹ Beyza Terzi, *a.g.t.*, 86.

²⁰ Bu nüshalardan en eski tarihli olan 1312 ile İstanbul nüshasıdır. Ardından 1314 tarihi ile Makedonya nüshası gelir. Yalnız burada 1312'nin tetimme kaydı, 1314'ün ise vakıf kaydı olduğu unutulmamalıdır. Bu durumda hangisinin daha erken kaleme alındığı bilinmemektedir.

Her dört nüshada da Mukaddime bölümünden sonra Münâcât-ı İlâhî başlığıyla 1 adet ve Na't-ı nebevî başlıklarıyla 2 adet şiir şerh edilmiştir. Sonrasında Gazeliyât başlığıyla 102 adet gazelin şerhi bulunur. Gazellerden sonra Na't-ı nebevî başlığıyla 1 naat daha şerh edilmiştir. Makedonya nüshasında diğer nüshalardan farklı olarak Mukaddime bölümünden önce *Yavuz Sultan Selîm Hân'ın Dîvân-ı Belâgat-unvânının Şerhi Destâvîz-i Dâniş* başlıklı bir bölüm bulunur. Bu bölümde; eserden iki nüsha yazılıp birinin padişaha takdim edildiği diğerinin ise dışarı çıkartılmamak kaydıyla Manastır'daki İshakiye Camii Kütüphanesi'ne vakfedildiği anlatılır.

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Şerh Yöntemi

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin şerh yöntemini izaha çalışılacak bu bölümde İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 4709 numarasıyla kayıtlı nüshadan hareketle mevcut 4 nüshanın edisyon kritiği yapılarak hazırlanan tez çalışmalarından istifade edilmiştir.²¹ Geleneksel şerh usulü de denilen klâsik şerh usulünde şârih; kaynak dil farklı ise önce kelime ve ibareleri vererek gramatikal açıklamalar yapar, ardından “*mahsûl-i beyt, ma'nâ-yı beyt, hâsıl-ı ma'nâ*” gibi başlıklar altında metni tercüme eder,²² nihayetinde “*ya'nî*” diyerek metni şerh ederdi.²³ Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi de XIX. yüzyılda kaleme aldığı eserini bu usulle şerh etmiş; öncelikle kaynak dili Farsça olan metnin kelime ve ibarelerinin manalarını açıklamış, bu esnada birtakım gramatikal izahlarda da bulunmuştur. Beyit içerisinde izaha müsait olan hemen her ekin Farsça gramerde nasıl isimlendirildiğini belirtmesi, onun meseleye hassasiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Kelime izahlarının akabinde “*mahsûl-i beyt*” başlığıyla önce beytin birebir

²¹ Bkz. Beyza Terzi, *a.g.t.*, Bkz. Seda Aydın, *a.g.t.* Çalışmalarda, şerh edebiyatı hakkında yapılan genel bir girişin ardından Yavuz Sultan Selîm ve Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından şârihin şerh yönteminin incelendiği bölümlerde çeşitli dil bilgisi kitaplarından yararlanılarak şârihin kullandığı gramer terimleri açıklanmıştır. Sonrasında *Destâvîz-i Dâniş*'in dört nüshasından hareketle tenkitli metin ortaya konulmuş; ardından şârihin şerh esnasında manalarını verdiği kelimeleri içeren bir dizin-sözlük oluşturulmuştur.

²² Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Gelenegi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2011, 79.

²³ Sadık Yazar, *a.g.t.*, 81.

çevirisini vermeye gayret gösteren şârih; sonrasında “*ya’ni*” diyerek daha geniş bir izah yoluna gitmiştir.

Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi’nin kaynak metindeki edebi sanatların neler olduğuna dâir çok fazla bilgi vermeyip yalnızca bazı beyitlerdeki *teşbih*leri göstermesi göze çarpar. Bunun dışında şerh metninde yalnızca *ihâm* ve *leff ü neşr* sanatlarının ismi geçmiş; onlar da izah esnasında yalnızca birer kere kullanılmıştır. Dâniş’in bazen mevcut konu hakkında ayrıntılı bilgi için okuru tarih, tefsir kitapları gibi farklı kaynaklara yönlendirdiği görülür. Bunu yaparken hususen bir kitap ismi vermemiştir.

Yer yer ayet-i kerimelerden, hadis-i şeriflerden, Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde manzum parçalardan, muhtelif ibarelerden istifade eden şârih; ayetler için “*âyet-i kerîme*, *âyet*, *nazm-ı celîl*, *kemâ kâle’llâhu te’âlâ*” ifadelerini; hadisler için ise, “*hadîs-i şerîf*, *hadîs-i kudî*” ifadelerini kullanmış; bazen de hiçbir şey söylemeksizin doğrudan iktibas yapmıştır. Metinde toplam on dokuz ayet geçer. Bahsi geçen on ayetin yalnızca yedi tanesinin tamamı verilmiş geriye kalan on üç ayetin bir kısmı kullanılmıştır. Ayetlerin ve hadislerin doğrudan verildiği yerlerin akabinde genellikle *fehvâsınca*, *mazmûnunca* gibi ifadelerin kullanıldığı görülür. Metinde toplam yirmi hadis bulunmaktadır. Bunlardan ikisi lafzen değil manen verilmiştir. Bazı hadisler kaynak dilinden değil doğrudan Türkçe çevirisiyle verilmiş, şârih bu gibi durumların öncesinde “*Habîb-i Ekrem efendimiz buyurmuştur ki*” ibaresini kullanmıştır.

Şerhte 3’ü başlıksız 5’i *nazm*, 18’i *beyt*, 2’si *kıt’a* olarak başlıklandırılmış 28 Farsça; 4’ü *nazm* 18’i *beyt* olarak başlıklandırılmış 22 Türkçe; 1’i başlıksız 3’ü *beyt* ve 1’i *kıt’a* olarak başlıklandırılmış 5 Arapça olmak üzere toplam 55 şiirden alıntı yapılmıştır. Mükerrer şiir sayısı azdır. Şârih Farsça şiirlerin on beşinin şairini belirtirken Türkçe şiirlerin yalnızca dördünün şairini belirtmiş; Arapça şiirlerin hiçbirinde şair ismi zikretmemiştir. Şârihin mukaddime bölümünde *Dâniş* mahlasıyla yazmış olduğu *nazm* başlıklı bir şiiri de mevcuttur. Şerhte alıntı yapılarak ismi şârih tarafından zikredilen şairler şunlardır: ‘Attâr, Enverî, Fahreddîn-i ‘Irâkî, Fuzûlî, Hâfız, Mevlânâ Câmî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sa’dî, Selmân, Şem’î ve Vehbî.

Şârih, mahsûl-i beyt kısmında ve kelime izahı yaptığı yerlerde bazen tanım yapmak bazen de manayı pekiştirip sözü güzelleştirmek adına bazı Arapça ve Farsça ibarelerden yararlanmıştır. Metinde on sekizi Arapça, biri

Farsça olmak toplam on dokuz ibare geçer. Bu ibareler genellikle “sevgiliden gelen eza ve cefa sezadır”, “hoşluk veren şeyi al, keder veren şeyi bırak”, “deliye kalem yoktur” gibi nasihat ve malumat içerikli ifadelerdir.

Destâvîz-i Dâniş metni; *fâ’ide*, *kıssa*, *temhîd*, *tetimme*, *ihtar* gibi alt başlıklarla zenginleştirilmiştir. Kıssa başlıklarında yalnızca peygamber kıssaları ele alınmamış muhtelif şahıs ve olaylarla alakalı hikâyelere de yer verilmiştir. Fâ’ide başlıklarında, peygamber kıssalarından feleklerin isimlerine, şakk-ı kamer mucizesinden mi’râc hadisesine kadar muhtelif olaylar anlatılmıştır. *Temhîd*, *tetimme* ve *ihtar* başlıkları birer kez geçerken *fâ’ide* ve *kıssa* başlıkları on dokuz ayrı yerde geçmektedir.

Şârih, şerhini yaparken yalnızca beyitlerin ona sunduğu malzemeyle sınırlı kalmamış kaynak metni daha anlaşılır kılmak adına kimi zaman mah-sûl-i beyt bölümlerinde kimi zaman fâide, kıssa gibi alt başlıklarda kimi zaman da kelime izahları esnasında ek bilgiler vermiştir. Bu bilgiler klâsik şiirin mazmunlarından sosyal hayata, mitolojik kahraman ve hayvanlardan tarihi şahsiyet ve hükümdarlara, peygamberlere, İslam büyüklerine, evliyalara kadar geniş bir yelpazeden seçilmiştir. Şerh metni *Dârâ*, *Husrev*, *Kâvus*, *Kaysar*, *Leylâc*, *Mahmûd*, *Nemrûd*, *Rüstem*, *Selîm* (*Yavuz Sultan*), *Sikender ve Zâl* gibi tarihi ve mitolojik şahısların yanı sıra *Hz. Âdem*, *Hz. Ahmed* (*Muhammed Mustafâ*), *Hz. Alî*, *Hz. Dâvud*, *Hz. Eyyûb*, *Hz. İbrâhîm*, *Hz. İsâ*, *Hz. Lokmân Hekîm*, *Hz. Mûsâ*, *Hz. Nûh*, *Hz. Süleymân*, *Hz. Ya’kûb*, *Hz. Yûsuf*; *Hz. Âişe*, *Hz. Bilâl*, *Hz. Câbir bin ‘Abdullâh*, *Hz. Ebû Tâlib*, *Hz. Fatma*, *Hz. Havvâ*, *Hz. Hızır*, *Hz. Meryem*, *Hz. Zü’l-Karneyn* gibi peygamber ve İslam büyükleri ile *Bâyezîd-i Bistâmî*, *Behlûl-i Dâna*, *Ebû’l-Hayr Tîmânî*, *Ebû’l-Hasan Harakânî*, *Fahreddîn-i ‘Irâkî*, *Hallâc-ı Mansûr ve Şeyh-i Ekber* (*Muhyiddîn-i İbn-i Arabî*) gibi evliyalar ve onların menkıbelerini de ihtiva eder.

Çalışmada, akışın sekteye uğramaması adına yukarıda örneklendirme yapılmamış; Dâniş’in şerh üslubunu yansıtabilecek iki beytin şerhi örnek olarak sunulmuştur:

Sebük rûhî ki tavf-ı kûy-ı cânân kerd merdâne

Be-vâdî-i sa’âdet bi-kadem tayy kerde menzilhâ

Sebük hafif rûh cân –î edât-ı beyân tavf bir nesnenin çevresini dolanmak kûy mahalle cânân ma’sûk kerd eyledi merd âdem –ân edât-ı cem’ güzel he edât-ı liyâkât be- edât-ı zarf vâdî iki dag arasına Fârsîde dere ve Türkîde yar dirler

sa'âdet kutlu ve ferhûnde ve mübârek olmak **bî-** edât-ı nefy **kadem** ayak ki Fârsîde pâý dîrler **tayy** bir nesneyi dürmek ve toplamak **kerde** eylemiş **menzil** konak –**hâ** edât-ı cem'.

Mahsûl-i beyt: Bir hafîf cânlı ki cânânın mahallesini merdlere lâynk dolandı sa'âdet vâdisinde kademsiz olarak konakları dürrüp topladı ya'nî dâ'imâ cânânın rızâsını tahsilde dolananlar menzil-i maksûda vâsıl oldılar.

Kıssa: Ebû'l-Hayr Tînânî'nin meclisinde bir gün ahhâbıyla kerâmât-ı evliyâdan bahs olunur imiş suda yüzer ve havâda uçar gibi ba'z-ı hârik-i âde şeyler söylendikde Ebû'l-Hayr hazretleri kendine işâret iderek dimiş ki ben bir Habeşî gulâm bilürüm ki garb-ı Trâblusî câmi'-i şerîfnde başını hurkaya çekmiş iken gönline Ka'be-i mükerreme ârzüsü düşer başını hurkadan çekdikde kendini Ka'be'de bulur işte nâzım-ı tahrîr bî-kadem menzilleri tayy ider ta'bîrinden böyle kerâmeti kâsd itdi.²⁴

Gerçi sûfî her gehî lâf-ı me'ânî mî zened

Lîk nebved der-beyân-ı mantık-ı aşkeş nutuk

Sûfî zâhid ve 'âbid **geh** gâhdan muhaffef vakt ma'nâsına –î edât-ı vahdet **lâf** ögünmek ve da'vâ-yı tefâhür eylemek **me'ânî** ma'nânın cem'i maksûd **mî zened** urur **lîk** lâkin **nebûved** olmaz **der-** edât-ı zarf **beyân** bellü vâzıh ve âşikâre olmak **mantık** me'ânî fehm olunur hurûf ve esvât ile söz söylemek '**aşk** bir keyfiyyet-i muhrikedir ki kalb-i 'âşıkda vâki' olur 'âlâmeti ma'sûkum görmek için dâ'imâ muztaribdir görmegi ârzü ider ve gördükde dehşet el virüp hafakân-ı kalb u ra'şe ve lisânında in'ikâd olup söylemege iktidârı kalmaz niteki dimişlerdir lî fi mehabbetiküm şuhûdun erba' ve şuhûdu külli kadîyyetin isnânî hafakânı kalbî ve irtî'âşu mefâsîli ve nuhûlu cismî ve in'ikâdu lisânî – eş zamîr sûfîye râci' **nutuk** söz söylemek.

Mahsûl-i beyt: Egerçi sûfî her bir vakt idrâk-ı makâsidden lâf urur ve ögünür ve da'vâ-yı tefâhür eyler lâkin 'aşk-ı mantıkî beyânında söz söyleyemez; ya'nî fehm-i me'ânî iderim dir fakat fi'l-asl maksûd olan 'aşk sözlerinden şakk-ı şefe idemez bî-herberdir ma'mâfih insâmı menzil-i selâmete isâl iden 'aşkıdır; niteki dimişlerdir:

Beyt

'Aşk ider cânâ reh-i hakkı 'iyân

'Aşk açar her demde bin râz-ı nihân²⁵

²⁴ Beyza Terzi, a.g.t., 155-156.

²⁵ Seda Aydın, a.g.t., 162-163.

Sonuç

Osmanlı coğrafyasında ilk olarak XIV. yüzyılda başlayan şerh faaliyetleri, XVI. yüzyılda büyük bir gelişme göstermiştir. Çeşitli tür ve muhtevalarda Arapça, Farsça ve Türkçe eserlere yapılan bu şerhler, Osmanlı Edebiyatı'nda klâsik şerh edebiyatı olarak adlandırılabilir bir geleneği oluşturmuştur. XVI. yüzyılın şair padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in Fars diliyle kaleme aldığı *Dîvân*'ını XIX. yüzyılda şerh eden Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi, kullanmış olduğu şerh yöntemiyle klâsik Türk Edebiyatı için geç sayılabilecek bir dönemde yapılan bir şerhin, şerh geleneğinin klâsikleştiği yüzyıllarda yapılan bir şerhten usul bakımından farklı olmadığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Seda, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. 180-366)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- _____, *Türk Edebiyatında Makâmât-ı Harîrî ve Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi'nin Makâmât-ı Edebiyye-i Harîriyye Şerhi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, devam ediyor.
- BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971, I.
- BURSALI MEHMET TÂHİR EFENDİ, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz - İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul 1975, C. I.
- CANIM, Rıdvan, *Latîfi Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000.
- Dîvân-ı Selîmî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar 929, 1016, 1330, 1331, 1607.
- Dîvân-ı Selîmî*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Farsi 324.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu 2077, 2078.

- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 3422.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 3830.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 3630.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Lala İsmail Efendi Koleksiyonu 449.
- Dîvân-ı Selîmî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşit Efendi Koleksiyonu 762.
- Dîvân-ı Selîmî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü Kitaplığı 507, 737, 738.
- EMECEN, Feridun, “Selim I” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 407-414.
- GÖKMEN, Gökhan, Bârika Yavuz Sultan Selim’in Farsça Seçme Şiirleri ve Türkçe Tercümeleleri, Büyüyenay, İstanbul 2015.
- GÜLTEKİN, Hasan, “Yavuz Sultan Selîm’in Farsça Beyitleriyle Tercümeleleri”, *Turkish Studies*, 10/8, Ankara 2015, 1217-1246.
- HORN, Paul (haz.), *Dîvân-ı Selîmî*, , Berlin Devlet Matbaası, Berlin 1904.
- HÜSEYİN HÜSNÜ, *Divan-ı Yavuz Sultan Selîm*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1306.
- İPEKTEN, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebi Muhtiler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- KALYON, Filiz, Yavuz Sultan Selim’in Şiirlerinden Seçmeler Bârika, Berikan, Ankara 2015.
- KÖKSAL, M. Fatih, “Yavuz Sultan Selîm’in Türkçe Şiirleri”, *Türk Dünyasının Ulu Çınarı Mertol Tulum Kitabı*, Ed. Ahmet Kartal-M. Mahur Tulum, Sivrihisar Belediyesi, İstanbul 2017, 485-547.
- KUT, Günay, *Heşt Bihişt The Tezkire By Sehî Beg*, Harvard Üniversitesi, Cambridge 1978.
- SUBAŞI, Hüsrev, *Yavuz Sultan Selim’in Türkçe Şiirleri ve Bunlara Yapılan Nazireler*, Marmara Üniversitesi Yüksek İslam Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul 1982.
- ŞEYH VASFİ, *Bârika*, Kitapçı Arakel, İstanbul 1308.

- ŞÜKÛN, Ziya, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1894, II.
- TARLAN, Ali Nihad, *Yavuz Sultan Selim Divanı*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.
- TERZİ, Beyza, *Destâvîz-i Dâniş (Yavuz Sultan Selim Dîvânı'nın Şerhi) Tenkitli Metin ve İnceleme (S. I-180)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- TOK, Özen (haz.), Cemil Paşa, Esad Bey, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- YAZAR, Sadık, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleceği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2011.

“COMMENTARY OF THE DIWAN OF SELİM I”

Abstract

Commentaries are explanations of well-known texts of a science branch and closed or ambiguous expressions in said texts. Translation and commentary activities which were initiated during the Seljuq Empire period were given more importance after the foundation of Ottoman Empire. For this reason, Arabic, Persian and Turkish texts began getting commentaries written for them especially after 14th and 15th century. From mid-16th to 17th century commentaries inventory developed significantly; until the 18th century number of commentaries increased. Although decreasing in number due to changes in political and social spheres in 19th century, commentary tradition continued its existence. In the tradition of commentaries, diwan commentaries take an important place. In Turkish Literature, Arabic and Persian diwans have commented more frequently. One of the diwans that has been commented is the “diwan” in Persian by Selim I whom used pen name “Selîmî” in his poems. This work has been commented in 19th century by Manastırlı Daniş Ahmed Efendi (d. 1316/1898) with the name “Destâvîz-i Dâniş”. In this study Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel which is named as Destâvîz-i Dâniş by Daniş Ahmed Efendi will be introduced.

Keywords

Manastırlı Daniş Ahmed Efendi, Destâvîz-i Dâniş, Şerh-i Dîvân-ı Sultan Selîm-i Evvel, Selîmî, Diwan, Classical Turkish Literature.